

بررسی تطبیقی الگوی ارتباطی میان سکونتگاه‌های قوم سبا و الگوی توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی

مهدی استادی^۱، رقیه جاویر^{۲*}، طاهره رسول خانی، مسعود جاویر

- ۱- دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، Mahdi.OstadiJafari@yahoo.com
- ۲- کارشناس حمل‌ونقل ریلی، وزارت راه و شهرسازی، R.Javer@gmail.com
- ۳- دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه پیام نور آران و بیدگل، T.Rasoulkhani@yahoo.com
- ۴- مدرس مباحث قرآنی دانشگاه سوره، Masoudjaver@yahoo.com

چکیده

بررسی منابع علمی و تحلیل نظرات صاحب‌نظران در زمینه توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی، بیانگر وجود اشتراکات معین در این حیطه بوده، به گونه‌ای که به نظر می‌رسد استنباط مشخصی در خصوص ابعاد موضوع وجود دارد. به‌طور کلی بخشی از موارد مورد اتفاق در اهداف متصور در توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی، چیدمان هوشمندانه کاربری‌ها و در پی آن کاهش تعداد و طول سفر به لحاظ کمی و بهبود راحتی، آسایش، ایمنی و امنیت به لحاظ کیفی است. در این راستا، قرآن کریم در آیه ۱۸ سوره مبارکه سباء، بیانگر شرایطی مشترک میان الگوی توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی با سبک زندگی در میان قوم سبا می‌باشد. با این وصف، هدف از این مقاله، تحلیل الگوی ارتباطی میان سکونتگاه‌های قوم سبا و بررسی وجوه تمایز این الگو با توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی است.

واژه‌های کلیدی: توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی، الگوی سکونتگاهی، قوم سبا.

۱- مقدمه

مفهوم توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی به معنای چیدمان هوشمندانه و خلاقانه کاربری‌ها به ترتیب جذابیت و با تراکم بیشتر در مجاورت ایستگاه‌ها و تعامل با ایستگاه‌های حمل‌ونقل همگانی انبوه است. به طوری که راحتی سفر و مطلوبیت اقتصادی را به همراه داشته باشد. توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی اساساً بر پایه حق برابری شهروندی و دسترسی مکانی و زمانی مناسب به فرصت‌ها استوار است. علی‌رغم تعاریف گوناگونی که از توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی ارائه شده است، فلسفه اصلی توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی در تمام آن‌ها یکسان است. هدف اصلی توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی، توسعه یک الگوی منسجم کاربری زمین در ارتباط با حمل‌ونقل از طریق کاهش وابستگی به خودروی شخصی و ترغیب مسافران به استفاده از حمل‌ونقل همگانی است. بر اساس تعریفی که پیتر کلتورپ ارائه نموده است، توسعه مبتنی بر حمل‌ونقل همگانی عبارت است از: «یک محله با کاربری مختلط در متوسط فاصله پیاده‌روی

۲۰۰۰ فوتی (یا ۱۰ دقیقه‌ای) از یک ایستگاه حمل‌ونقل همگانی یا هسته تجاری. ترکیب کاربری‌های مسکونی، خرده‌فروشی، اداری، فضاهای باز و کاربری‌های عمومی در یک محیط پیاده مدار، استفاده از حمل‌ونقل همگانی، دوچرخه‌سواری، پیاده‌روی و اتومبیل را برای ساکنین و شاغلین در حوزه محلی مربوط تسهیل می‌کند» [۱].

اهداف توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی، شامل بکارگیری مطلوب حمل‌ونقل عمومی، ارتقا کیفیت زندگی، افزایش سلامت عمومی و امنیت اجتماعی، حد مطلوب توسعه اقتصادی، ارتقای شخصیت اجتماعی و ارتقا کیفیت محیط زیست است. از مزایای استفاده از این نوع توسعه می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود [۲]:

- بالابردن کیفیت محیط و کیفیت زندگی
- ایجاد مکانی بهتر برای زندگی
- ایجاد مکانهایی انعطاف پذیر برای تفریح و سرگرمی و کار و فعالیت توامان
- دسترسی و قابلیت تحرک پذیری بیشتر و راحت تر
- طراحی پیاده محور و متناسب با پیاده
- تعدیل تراکم
- کاربری مختلط

بر اساس آنچه در آیه ۱۸ سوره سبا در خصوص قوم سبا و سکونتگاههای آنها آمده است، به نظر می‌رسد میان ویژگی‌های سکونتگاهی و سبک زندگی این قوم با اهداف کیفی توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی اشتراکاتی وجود دارد. به این منظور هدف از این مقاله بررسی ارتباط میان ویژگی‌های سکونتگاهی قوم سبا با اصول توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی است. به این منظور پس از بررسی تفاسیر مختلف اعم از تفسیر جواهر و المیزان، ویژگی‌های سکونتگاهی قوم سبا استخراج شده و با ویژگی‌ها و اهداف توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی مقایسه شده‌اند.

۲- قوم سبا

"سبأ" در لغت عرب به معنی خریدن و در اصطلاح نام مردی است که قبائل یمن همه از نسل او هستند و او "سبأ بن یثرب" است [۳]. گفته شده ده قبیله از قبائل عرب از ده فرزند او پدید آمده‌اند، بنابراین تمام فرزندان و قوم سبا به نام جدشان نامیده شده‌اند و بعد از این نامش به سرزمین آنها نیز منتقل شده است.

۲-۱- موقعیت جغرافیایی قوم سبا:

یمن در ناحیه جنوب غربی عربستان است، سرزمین قوم سبا در قسمت شرقی صناعاء (پایتخت یمن) قرار دارد و نام شهر پایتخت قوم سبا "مأرب" بوده است. و این محدوده در زمانهای گذشته با تغییر دولتها، متغیر بوده؛ شاهان تابعه و اصحاب اخذود از جمله این دولتها بودند.

مردم باهوش این سرزمین در نقاط حساس، سدهای زیادی ساخته بودند که از همه مهمتر "سد مأرب" بود و مجاری مختلف در آن ایجاد کرده بودند که در اثر آن باغهای زیبا و کشتزارهای پر برکت در دو طرف مسیر رودخانه ایجاد شده بود. سبائیان یا قوم سبا و دو قوم دیگر (معینیان و حمیریان) در تاریخ عربستان نقش مهمی داشته‌اند، آنان نخستین قوم عربستان جنوبی بودند که به آستانه تمدن گام نهادند.

۲-۲- قوم سبأ در قرآن:

این کلمه تنها دو بار در قرآن آمده: یکی در سوره سبأ که به سرزمین، نعمات، ناسپاسی و... قوم می‌پردازد و دیگری در سوره نمل که داستان حضرت سلیمان و هدهد و ملکه سبأ است.

«لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَن يَمِينٍ وَ شِمَالٍ كُلُوا مِن رِّزْقِ رَبِّكُمْ وَ اشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَ رَبٌّ غَفُورٌ»

« برای قوم سبأ در محل سکونتشان نشانهای (از قدرت الهی) بود، دو باغ (بزرگ و گسترده) از راست و چپ (رودخانه عظیم و میوه‌های فراوان) به آنها گفتیم بخورید و شکر او را به جا آورید شهری است پاک و پاکیزه و پروردگاری آمرزنده و مهربان»

خداوند در آیات ۱۵ تا ۱۸ سوره سبأ برای تبیین وجود امنیت کامل و آرامش همه جانبه، به این نکته اشاره می‌کند که مردم این کشور در هر زمانی می‌توانستند از شهری به شهری و از آبادی به آبادی دیگر سفر کنند. در حقیقت وجود امنیت و آرامش کامل بود که شرایط مناسب برای سیر شبانه را نیز فراهم کرده بود.

خداوند در این آیات توضیح می‌دهد که راه‌های کشور از چنان امنیتی برخوردار بود که سیر و سفر برای همگان به ویژه گروه‌های تجاری و بازرگانی فراهم بود. تاکید بر این که آبادی‌های ظاهری در این کشور وجود داشته، به این معناست که با بیرون رفتن از هر آبادی، انسان می‌توانست آبادی دیگری را به چشم ببیند که این خود دلیل بر پر شماری جمعیت و آبادی‌ها و آسانی مسافرت از آبادی به آبادی دیگر بود [۴].

هر چند آیات ۲۲ و ۲۳ سوره نمل بیان می‌کند که پادشاهی که بر این تمدن پیشرفته و کشور توسعه یافته از هر جهت حکومت می‌کرد، پادشاهی مقتدر بود، ولی این اقتدار وی اقتدار مشروع بود که از همکاری و همدلی مردم با دولت پدید آمده بود. تاکید آیه ۲۳ سوره نمل بر عرش عظیم (تخت بزرگ) کنایه از آن است که حکومت وی بسیار مقتدر و توانمند بوده است.

در این آیه هم چنین به رفاه اقتصادی و شکوفایی تمدنی ملت سبأ با عبارت این که همه چیز به سوی آنان می‌آید و برایشان فراهم می‌گردد، اشاره شده است. این قوم، از نظر نظامی نیز در حدی از اقتدار و آمادگی نظامی بودند که برای هر حمله احتمالی دشمنان برنامه و تدارک لازم را مهیا داشته و از نظر نفرت و امکانات پشتیبانی جنگی در آمادگی کامل بودند [۵].

۳- ویژگی‌های سکونتگاهی قوم سبأ

سرزمین یمن مانند سایر نقاط عربستان فاقد نهر است و در موسم باران سیل‌های فراوان به راه می‌افتند و پس از خرابی بسیار، در ریگزارها فرو می‌روند و چون فصل باران تمام می‌شود مردم دچار خشکی و بی‌آبی می‌گردند. از این رو مردم سبأ به فکر ساختن سدی افتادند تا سیلاب‌های کوهستان را در مخزن‌های بزرگ و محکم ذخیره کنند و از آن همه خسارت و ویرانی جلوگیری کنند.

قوم سبأ، سد بزرگ و تاریخی معروفی به نام سد مأرب یا سد عرم را ساختند. مردم این دیار در کشاورزی مهارت فوق‌العاده‌ای داشتند و با ساختن این سد، آبها را ذخیره نموده، باغها، بوستان‌ها و زمین‌های سرسبزی را بوجود آوردند. «سد مأرب مشتمل بر دقایق فنی مهم و شاهکارهای مهندسی بسیار است. باستان‌شناسان، دو نقش کشف کرده‌اند که در یکی، نام یک پدر و پسر از پادشاهان سبأ را ذکر کرده که در قرن هشتم قبل از

میلاذ می زیسته‌اند و بنای سد مارب به آن دو نسبت داده شده است» [۶]. شکل زیر نمای کنونی آثار به جا مانده از سد مارب را نشان می دهد.

شکل ۱: نمایی از محل خروج آب سد تاریخی مارب

شکل ۲ عکس هوایی از سد تاریخی مارب و محل ذخیره آب

این سد را بلقیس، (ملکه سبأ) در میان دو کوه از سنگ و قیر ساخته بود، و در آن شکافهایی تعبیه کرده بود که آب به مقدار احتیاج مردم از آن بیرون می ریخت، از اینرو، بلاد سبأ از حاصلخیزترین و باصفا‌ترین بلاد

عربستان شد. آبادی ها بر محور این سد ساخته شد و محور ارتباطی این شهرها سد مآرب بود. شهرها بر محور رودها و باغها ساخته شد و ارتباط آن ها نیز بر محور مسیر آبها و جادههایی که در دو طرف آن درختان میوه بود.

قوم سبأ از تمدن عظیمی برخوردار بودند که پس از حکومت عظیم داوود علیه السلام و سلیمان علیه السلام، عظمت حکومت آن ها بر سر زبانها افتاد. آن ها برای ذخیره سازی آب و رونق کشاورزی، سد عظیمی به نام سد مآرب (بر وزن مغرب) در بین دو کوه بلق بنا کردند. آب فراوان، باغهای بسیار وسیع و زیبا، و کشتزارهای پربرکت ایجاد کردند.

قوم سبأ دارای سیزده شهر آباد بودند، و در هر شهری پیامبری از جانب خداوند آن ها را به سوی خدا دعوت می نمود، و به آن ها می گفت: از نعمت های خدا بخورید و بهره مند شوید، ولی شکر خدای یکتا را به جا آورید، تا خداوند نعمتش را بر شما بیفزاید، آنها شهرهایی داشتند که بر خلاف سرزمین شبه جزیره عربستان، پاک، خوش آب و هوا، به دور از هر گونه حشرات و آلودگی بود.

آن ها دارای قریه های به هم پیوسته و بسیار آباد برای دست یابی به علل شکوفایی اقتصادی و تمدنی ملت سبا باید به آیاتی توجه داشت که به گزارش از این قوم پرداخته است. نشانه بزرگی که در این آیات به آن اشاره شده است تبدیل شدن سیلها به عنوان عامل ویرانی، به مهمترین عامل عمران و آبادانی است [۶].

در این سرزمین، نظام سیاسی مطلوبی نیز وجود داشت که براساس مشورت و شورا اداره می شد و پادشاه به تنهایی مدیریت کشور را در اختیار نداشت. سطح مشارکت به اندازه ای بود که همگان می توانستند در امور مهم دخالت کنند و کشور را در مسیر تعالی و شکوفایی اقتصادی و تمدنی حرکت دهند [۶].

مشروعیت سیاسی و مقبولیت دولت در آن اندازه بود که همه ملت سبا، مطیع و فرمانبر پادشاه خود بودند. همه چیز برای یک دولت مقتدر و کارآمد فراهم بود و چیزهایی که برای حکومت مطلوب نیاز است، در این کشور برای دولت و ملت فراهم آمده بود. سرزمین مناسب، طیب و پر نعمت، آب فراوان، آب و هوای مناسب، مدیریت آب و اقتصاد، امنیت و آسایش کامل، تجارت و بازرگانی شکوفا و آسان و بی محدودیت، پیشرفت تمدنی در سازه های مهم و اساسی در حوزه های سدسازی و مدیریت آب و جلوگیری از سیل و یا هدر رفتن آن، گردشگری شبانه روزی در سایه امنیت، خرمی و آبادی شهرها، امکانات نظامی احتیاطی، عزم جدی برای پیشرفت و حفاظت و امنیت کشور و اقتدار آن، شوکت کافی و رعیت و ملت مطیع و فرمانبر، مهم ترین عناصری است که لازمه حکومت مطلوب است. این همه، چنان که آیات ۲۲ و ۲۳ بیان می کند در این کشور فراهم بوده است [۷].

در همین زمینه می توان به باغ های میوه بسیار اشاره کرد که هرگونه میوه ای را که بدان نیاز داشتند فراهم بوده است. باغ ها در مسیر جاده ها و خیابان ها در دو سمت راست و چپ قرار داشت. باغ هایی بسیار بزرگ که سایه های آن رهگذران را در برمی گرفت و آب و هوایی مطلوب را برای ساکنان کشور فراهم می کرد. باران ها به اندازه مناسب و کافی می بارید و آب ها با سدسازی، مهار شده و در بهترین شکل مورد استفاده قرار می گرفت.

شهرسازی مدرن و پیشرفته ای وجود داشت و خانه ها و منزلگاه های متناسب و یکسانی برای مسافران فراهم آمده بود تا در مسیر تجاری و تفریحی در آن استراحت کنند و دمی بیارامند. مسافت سیر میان آبادی های کشور سبا به گونه ای متناسب و یکسان بود که خستگی نمی آورد [۸].

این بدان معناست که شخص در مسیر رفت و آمد به آبادی‌ها دیگر می‌توانست به دور از هرگونه اضطراب و خستگی جابه‌جا شود؛ زیرا اتصال آبادی‌ها و شهرها با باغ‌ها و درختان میوه و زیبا موجب می‌شد تا سفر به تفریح و خوشگذرانی مبدل شود.

درختان و آب‌ای زیرزمینی و بارندگی مناسب و آب‌های پشت‌سدها و بندها، موجب شده بود تا آب و هوایی پاک و پاکیزه برای زیست فراهم آید و بهداشت در حد مناسب و مطلوبی باشد. کشاورزی در این کشور، در آن دوره بسیار پیشرفته بود و مردم در مدیریت کشاورزی و آبخیزداری و سد و کانال‌کشی آب برای مزارع و باغ‌ها و بوستان‌ها بسیار موفق بودند. نشانه این موفقیت را می‌توان در باغ‌های بسیار، سد مارب و آبادی‌های بسیار و رشد و شکوفایی جمعیتی کشور دانست، زیرا تنها در سایه امنیت غذایی و آرامش و آسایش است که رشد جمعیتی و آبادی‌های بسیار پدید می‌آید. خانه و مسکن مردمان را می‌توان ویلای امروزی دانست که در کنار باغ و بوستان‌ها قرار داشت. این خانه‌ها به گونه‌ای بود که مردم در آسایش و رفاه کامل زندگی می‌کردند و هیچ دغدغه غذایی و یا امنیتی نداشتند.

اتصال شهرها و آبادی‌ها و نزدیکی آنها به گونه‌ای که سفرهای تجاری و بازرگانی را به سفرهای داخل شهری تبدیل می‌کرد، خود بهترین گواه بر آن است که رونق اقتصادی و شکوفایی آن در آن اندازه بود که دیگر برای تامین نیازهای خویش نمی‌بایست سفرهای دور و درازی را متحمل شوند و از شهرهای کشور خویش بیرون روند. همه نیازهایشان در داخل کشور تامین می‌شد و مردم از نظر اقتصادی مستقل بوده و کم‌ترین وابستگی به کشورهای پیرامونی نداشتند و لازم نبود برای تامین آن به سفرهای دور و دراز تن در دهند. وجود شهرهای متصل و آبادی‌های کنار هم و فراوانی نعمت و امکانات موجب می‌شود تا کشور از امنیت و آرامش بسیاری برخوردار باشد. این گونه است که دومین مولفه و عنصر سعادت و خوشبختی یعنی امنیت و آرامش در کنار آسایش و رفاه نیز در این کشور فراهم بوده است.

در نهایت بر اساس آنچه در تفاسیر در خصوص قوم سبا آمده است، ویژگی‌های زیر را به عنوان ویژگی‌های سکونتگاهی قوم سبا می‌توان بر شمرد:

۱. کنترل و مهار آب باران
۲. کنترل و مهار آب‌های زیرزمینی
۳. جاده‌هایی بر محور آب
۴. جاده‌هایی سرسبز آبادان
۵. آسایش و رفاه شهری
۶. اقامتگاه‌های میان جاده‌ای / خانه‌ها و منزلگاه‌های متناسب و یکسانی برای مسافران
۷. پاکیزگی جاده‌ها
۸. شهرهای متصل و آبادی‌های کنار هم استقلال
۹. همکاری و همدلی مردم با دولت
۱۰. باغهای زیبا و کشتزارها
۱۱. کانال‌کشی آب برای مزارع و باغ‌ها و بوستان‌ها
۱۲. امنیت جاده‌ای
۱۳. امنیت برای گروه‌های تجاری و بازرگانی
۱۴. امنیت و آرامش
۱۵. امنیت غذایی

۱۶. کم ترین وابستگی به کشورهای پیرامونی
۱۷. رونق اقتصادی و شکوفایی
۱۸. گردشگری شبانه روزی در سایه امنیت
۱۹. خرمی و آبادی شهرها،
۲۰. امکانات نظامی احتیاطی
۲۱. عزم جدی برای پیشرفت و حفاظت و امنیت کشور و اقتدار آن و شوکت کافی
۲۲. ملت مطیع و فرمانبر

۴- مقایسه ویژگی سکونتگاهی قوم سبأ و توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی

اصول توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی بر اساس آنچه از سوی موسسه بین المللی ضوابط حمل و نقل و توسعه، بیان شده، عبارت است از:

- توسعه محله‌های دوستدار پیاده
  - اولویت دادن به شبکه حمل و نقل غیرموتوری
  - ارتقا اتصال پذیری با ارتقا تنوع مسیرهای دسترسی
  - توسعه شهری در مجاورت ایستگاه‌های حمل و نقل همگانی با کیفیت بالا
  - برنامه‌ریزی برای کاربری‌های مختلط
  - بهینه‌سازی تراکم و ظرفیت حمل و نقل
  - توسعه فشرده منطقه به منظور نزدیک نمودن مبدا و مقصد سفرها
  - افزایش تحرک پذیری از طریق مدیریت پارکینگ‌ها و نحوه استفاده از خیابان‌ها
- پیش تر نیز به مزایای استفاده از توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی نیز اشاره گردید. اغلب مزایای بیان شده، در میان ویژگی سکونتگاههای قوم سبأ به طور مفهومی دیده می شود. به این ترتیب موارد زیر از اصول و مزایای توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی را می توان در ویژگی های سکونتگاهی قوم سبأ مشاهده نمود.

۱. بهبود کیفیت محیط و کیفیت زندگی
بر اساس آنچه در تفاسیر در خصوص سکونتگاههای قوم سبأ آمده است، این قوم با کنترل و مهار آب باران و آب‌های زیرزمینی، و فراهم نودن امنیت و آرامش جاده ای و همچنین تامین امنیت گروههای تجاری و بازرگانی، آسایش و رفاه شهری را برای ساکنان آن منطقه فراهم نموده و در راستای بهبود کیفیت محیط و کیفیت زندگی آنها فعالیت نموده اند.
۲. ایجاد مکانی بهتر برای زندگی
این قوم از طریق ایجاد جاده هایی بر محور آب و کانال کشی آب برای مزارع و باغها، امنیت غذایی مردم منطقه را فراهم نموده‌اند. به این ترتیب با ایجاد شهرهایی خرم و آباد، مکانی بهتر برای زندگی ساکنان فراهم نموده اند.
۳. ایجاد مکانهایی انعطاف پذیر برای تفریح و سرگرمی و کار و فعالیت توامان
با ایجاد جاده ها و شهرهای خرم و آباد و همچنین شهرهای متصل به هم و آبادی های کنار هم، مکانهایی برای تفریح و سرگرمی فراهم آمده است..

۴. دسترسی و قابلیت تحرک پذیری بیشتر و راحت تر ایجاد شهرهایی متصل به هم و جاده هایی خرم و آباد، اقامتگاههای میان جاده ای، خانه ها و منزلگاه های متناسب و یکسانی برای مسافران، سبب تسهیل دسترسی و بهبود تحرک پذیری شده است.
۵. طراحی پیاده محور و متناسب با پیاده در زمان قوم سبا، توسعه شهر انسان محور بوده و دسترسی ها و جاده ها به گونه ای که سفری امن و همراه با آرامش و امنیت برای مسافران به همراه داشته باشد، طراحی شده اند.
۶. عدالت و شمول یکی از مهم ترین نکات در توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی، توجه به عدالت و شمول در توسعه شهرها است. همانگونه که در تفاسیر بیان شده است، عدالت در میان قوم سبا و توسعه شهرهای این قوم دیده می شود. وجود دولتی مقتدر و حافظ امنیت کشور و دارای شوکت کافی و از سوی دیگر، شهروندانی مطیع و فرمانبردار، دلالت بر این موضوع دارد.

۴- نتیجه گیری

این مقاله با هدف شناخت ویژگی های سکونتگاهی قوم سبا، به بررسی سبک زندگی و نحوه توسعه شهرها و آبادی های آن زمان از طریق مرور تفاسیر مختلف پرداخت. آیاتی از قرآن کریم که مربوط به قوم سبا در دو سوره نمل و سبا آمده است و تفاسیر آنها نشان می دهد این قوم، در توسعه شهرها در زمان خود سرآمد بوده و با اتخاذ تدابیری هوشمندانه، شهرهایی آباد و سکونتگاههای امن ایجاد نموده اند و موجبات راحتی، آسایش و امنیت ساکنان شهرها را فراهم نموده اند.

بررسی ها حاکی از آن است که مزایای توسعه مبتنی بر حمل و نقل همگانی مانند بهبود کیفیت زندگی، تسهیل دسترسی و بهبود قابلیت تحرک پذیری، ایجاد مکان زندگی بهتر، عدالت و شمول، و مهم تر از همه انسان محور بودن توسعه را در میان توسعه شهر قوم سبا مشاهده می شود.

منابع

- [1] Calthorpe, Peter, *The Next American Metropolis: Ecology, Community, and the American Dream*, Princeton Architectural Press, New York, 1993.
- [2] مجتبی رفیعیان، محمد رضا پورجعفر، علی اکبر تقوایی، علی رضا صادقی. ارائه فرآیند طراحی شهری اجتماعات محلی با تأکید بر رویکرد «توسعه حمل و نقل محور»، فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات شهری، شماره ۶، ۱۳۹۲
- [3] ابن منظور، لسان العرب، بیروت، دار صاد، سوم، ج ۱، ص ۹۳، ۱۴۱۴ ق.
- [4] قرآن کریم. سوره سبا، آیات ۱۵ الی ۱۸.
- [5] قرآن کریم، سوره نمل، آیات ۲۲ الی ۳۳.
- [6] طنطاوی بن جوهری، الجواهر فی تفسیر القرآن الکریم، مصر، ۱۳۴۸ ق.
- [7] تفسیر المیزان، جلد ۱۵، ص ۳۵۵.
- [8] تفسیر المیزان، جلد ۱۶ ص ۳۶۵.